

PRIPOROČILA IN DODATNA LITERATURA ZA PRIPRAVE NA TEKMOVANJE S PODROČJA SLOVENŠČINE ZA CANKARJEVO PRIZNANJE 2024/2025

SREČA(NJA) V PROSTORU IN ČASU

(tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje 2024/2025 za učence 1. razredov)

Ela Peroci:

MOJ DEŽNIK JE LAHKO BALON

Tema Tekmovanja v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 2024/25 je: »**Sreča(nja) v prostoru in času**«. S tem nagovarjamo vprašanja »sreče na ozadju preizkušenj« (Saksida 2024). Slednjih tudi generaciji letošnjih prvošolcev gotovo ne bo manjkalo – pa naj bodo to nova šola, novi sošolci, učiteljice in učitelji ali novi učni izzivi. Eno od njih bi lahko bilo tudi sodelovanje na že omenjenem tekmovanju.

Če je kdo res dobro poznal otroške preizkušnje, je bila to Ela Peroci.

Tone Pavček se je od nje poslovil z naslednjimi besedami:

Brez tebe bi bila zgodba naše mladinske književnosti skromnejša in manj srečna. Prva si spregovorila v govorici, ki je še nismo slišali, v novih pravljicah, kakršnih še nismo brali. In šli smo za tabo, v tvojo pravljico deželo. To je tvoje vezilo, darilo vsem nam za lepe ure in hude dni. Hvala ti, Ela, za ta dar. Kdor ga je in ga bo sprejel v otroštvu, bo odrasel vedel, da je na svetu mogoča radost, da je na zemlji prostor za pravljice, da je v človeku neugasljiva žeja po čudežnem. Čudežni svet otroštva si ti izpisala z otroško dušo, z vso ljubeznivo lepoto in vero do zadnje črke in ne manj do zadnje bolečine.

(Svetina 2002: 91)

Leto 2022 je bilo jubilejno leto Ele Peroci in gotovo so še zelo sveži dogodki, ki so se odvijali ob njeni stoletnici rojstva. Izšla je tudi antologija devetih slikanic z naslovom *Med pravljice* (Peroci 2022). Spremno besedo, ki jo je potrebno prebrati, je napisal Peter Svetina.

Z njeno *Muco Copatarico* smo se (skupaj z najmlajšimi učenci) na pisateljico spomnili tudi na Cankarjevem tekmovanju v lanskem šolskem letu.

Njena fantastična pripoved **Moj dežnik je lahko balon** je prav tako že bila na tekmovalnem seznamu knjig za drugo- in tretješolce, in sicer v letu 2015. Takrat smo ob begunskem valu (kot posledici vojnih strahot) razmišljali o »domovini med platnicami« in v priporočilih izpostavili pomen zagotovitve varnosti in skrbi za otroke ter »pravico otrok do prostega časa, do igre in razvedrila, primerneга otrokovi starosti, in do prostega udeleževanja kulturnega življenja in umetnosti (Konvencija o otrokovih pravicah, 1989, 31. člen). Zdi se, da v minulem desetletju nismo naredili pomembnega napredka v zagotavljanju brezskrbnega otroštva za vse otroke, zato moramo, žal, ponoviti zapis izpred devetih let, saj mnogi še vedno »s seboj nosijo dve podobi domovine: eno "svojo", ki je porušena in smrtno nevarna, in drugo, ki bo varna in bo izpolnila vse želje in pričakovanja – kot kakšna dežela Klobučarija.

Zato ni odveč izpostaviti pomena varnega šolskega okolja in vloge učiteljev/mentorjev, ki s svojim pristopom, odnosom in tudi ljubeznijo do knjig soustvarjamo boljši svet.

Priporočila, ki so takrat podprla delo bralnih mentorjev, so dostopna na spletnih straneh ZRSŠ.

NAMEN IN UČNI CILJI

Gaja Kos pravi: »Hop med knjige, hop čez prag.« (Kos 2022) Branje ni osamljeno opravilo, stran od igre z vrstniki, kar je očitno tudi v izbrani knjigi, ko se Jelkin pogled iz dežnika – balona prepozna v naslednjem (Peroci 2024):

Velike ljubljanske hiše so bile čisto majhne. Med hišami je videla štirioglata dvorišča. Na nekem dvorišču je bila visoka skladovalnica drv, tako visoka, da je prekrila sonce. (...) Po cestah so vozile škatlice, to je bil najbrž tramvaj. Ob hišah so mrgolele črne pike – to so bili Ljubljančani. S streh so zleteli beli golobi in se dvignili čisto k Jelki in jo obletavali.

(str. 2–3)

Tu in tam med hišami in ulicami je bila zelena krpa trate. Sredi tratice je stal lesen konjiček in fantek je jezdil na njem v izmišljeno deželo.

(str. 5)

Vsi poudarjajo, da je branje po svoji naravi socialni proces in da različne oblike skupnega branja vodijo do višjih ravni znanja (Pečjak in Gradišar 2012). Za učence prvega razreda je še posebej pomembno, da branje povežemo z igro.

O učenju na prostem je zapisano, da je to organizirano učenje, ki poteka zunaj šole, na različnih lokacijah, v okolici šole, parkih, naravi, urbanih okoljih, na kmetijah, kjer je naravna ali kulturna dediščina, v muzejih, galerijah, gledališčih (Skribe Dimec 2014; Novak 2022). Sprememba okolja je dober motivacijski dejavnik, ki ga priporočamo tudi v tem primeru.

Način, kako lahko priprave na Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje za 1. razred usmerimo v pouk na prostem, je povezan s posredno uporabo okolice šole. Dejavnosti, ki sicer potekajo v razredu, lahko le z minimalnimi spremembami izvajamo tudi zunaj učilnice.

Didaktično komunikacijo pred/ob/po branju, skupno interpretacijo prebranega in izbrane poustvarjalne dejavnosti lahko torej umestimo v prostor izven razreda – z organizirano in s prosto igro, podpremo jih lahko tudi z rutinami (npr. zbirno mesto v krogu, dejavnosti v manjših skupinah ipd.). Tako sicer nevidno doživljanje besedila dodatno oživimo skozi igro in skozi spekter različnih vlog v njej, razvijemo pogovore in na tak način nevidno spremenimo v vidno.

Poleg navedenega lahko ustvarimo literarno in spodbudno učno okolje, po komunikacijsko-recepcijski zasnovi didaktike mladinske književnosti pa sistematično razvijamo recepcijske zmožnosti sodelujočih učencev (Kordigel Aberšek 2008: 95). Poustvarjalno pisanje bo tako lažje odražalo avtentične osebne odzive mladih bralcev.

Saksida je v letošnjih skupnih izhodiščih za tekmovanje (Saksida 2024) ob knjigi Ele Peroci mentorje branja nagovoril z »vprašanji, nikakor ne z odgovori, še manj z navodili ali celo s predpisi za razumevanje in vrednotenje prebranega«. (V nadaljevanju so zapisana v modri barvi in v poševnem tisku.)

Z metodo branja v nadaljevanjih bomo pri organiziranih bralnih dogodkih v okviru priprav na Tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje podprli različne segmente recepcijskih zmožnosti – npr.:

- oblikovanje domišljjskih predstav in iskanje uvida relevantnosti v literarnem besedilu upovedenega problema z otrokovo lastno življenjsko situacijo;
Kratka fantastična pripoved Ele Peroci izhaja iz otrokovega prekrška (Jelka izgubi novo žogo), zaradi katerega se preseli v domišljjsko oz. pravljlično deželo Klobučarijo, od koder prinese darila za tiste, ki so zaradi prekrška jezni nanjo – in s tem »se odkupi«. Toda: Ali je takšno razumevanje temeljne teme zares zadovoljivo?
Bomo kot Jelka v domišljiji tudi mi znali leteti nad svojim krajem?
- odkrivanje vrat za identifikacijo;
Ali pripoved ne prikazuje tudi Jelkine želje, da bi se igrala z vrstniki, s katerimi se v stvarnem svetu ne sme? Kaj bi naredili naši starši, če bi že prvi dan izgubili novo žogo?
- zaznavanje pripovedne strukture;
Kaj vse lahko pomeni rumeni dežnik? Je čudodelni pravljlični predmet ali simbol neizmerne otroške domišljije, ustvarjalnosti in nenazadnje poguma? Bomo z najmlajšimi tekmovalkami in tekmovalci razmišljali, kaj bi bil njihov čarobni predmet? Dežnik ali kar koli drugega? Kam bi jih njihov predmet ponesel?
- zmožnost zaznavanja in doživljanja književnih oseb, književnega prostora, dogajalnega časa, književnega dogajanja in književne motivacije.
Kako gledajo odrasli, ko se Jelka igra z rdečo žogo?
Kje so grad, Mestna hiša (oz. Magistrat, Rotovž) in Nebotičnik, ki jih vidi Jelka med svojim poletom v Tivoli, ki je Klobučarija?
Kdo nosi klobuke, ki jih Jelka vidi v Klobučariji?
Kako bi se imenovala pravljlična dežela in kaj bi raslo v njej? Čudežne knjige, igrače, televizije, računalniki in pametni telefoni?
Kje bi bila Klobučarija, če bi Jelka letela nad Novim mestom, Mariborom, Koprom, Kranjem, Mursko Soboto, Novo Gorico (skratka nad njihovimi domačimi kraji)?

Cilji iz učnega načrta (2018)	<i>Moj dežnik je lahko balon</i>
RAZVIJANJE RECEPCIJSKE ZMOŽNOSTI Z BRANJEM/S POSLUŠANJEM/Z GLEDANJEM UPRIZORITEV UMETNOSTNIH BESEDIL IN Z GOVORJENJEM/S PISANJEM O NJIH	
Učenci so motivirani za udejstvovanje pri zahtevnejših oblikah branja (bralni dogodek kot izziv zanje) in pisanja. Oblikujejo obzorje pričakovanj – to izvira iz njihove zunajliterarne in medbesedilne izkušnosti. Izražajo in primerjajo svoje doživljanje, čustva, predstave in misli, ki se jim vzbudijo pri poslušanju/branju. Ugotavljajo razlike v doživljanju in razumevanju istega besedila in različnost na ravni opazanja sestavin besedila; ob ponovnem branju/poslušanju zaznavajo sprva prezrte/preslišane sestavine. Ob besedilih spoznavajo in opazujejo razlike med svetom, v katerem živijo, in domišljijским svetom v umetnostnem besedilu.	Učenec se razvija kot bralec. Poveže naslov pravljice z Jelko in z naslovnico knjige. Zakaj misliš, da je pisateljica dala pravljici takšen naslov? Dogajanju v zgodbi doda vzporednice z dogodki v vsakdanjem življenju. Pogloblja prvotno doživljanje in razumevanje (večkratno podrobno poslušanje/branje) ter izraža mnenje o besedilu (predvsem govorno, tretješolci in tretješolke lahko tudi pisno). Dogajanju v zgodbi doda vzporednice z dogodki v vsakdanjem življenju, npr. opiše/napiše, o čem je Jelka razmišljala, medtem ko je skakala okoli šotor in se žogala z rdečo žogo; opiše razliko med namerno in nenamerno izgubo žoge in kako to vidijo drugi družinski člani; zna utemeljiti, zakaj je Jelka svoj dežnik poimenovala šotor.
Razvijajo zmožnost predstavljanja književne osebe, vživljanja vanjo, »poistovetenja« z njo ter privzemanja njene vloge. Izluščijo tiste motive za ravnanje književnih oseb, ki jih poznajo iz svoje izkušnje.	Razvija sposobnosti predstavljanja književnih oseb in razumevanja motivov za njihova ravnanja, npr. na način, da si ogleda ilustracijo družinskih članov, ki gledajo skozi okno. Njihovi obrazi in telesna drža so zelo zgovorni, zato lahko predvidi, katera čustva jih prevevajo. K ilustraciji npr. nariše oblačke, z zapisi njihovih misli in komentarjev se vživi v vlogo Jelke in svoja občutenja opiše sošolcu. Razmisli, v čem so Jelki podobni in v čem se razlikujejo.

Razvijajo zmožnost doživljanja in razumevanja književnega prostora in časa tako, da: domišljijско predstavo dogajalnega prostora in časa povezujejo s svojimi izkušnjami iz vsakdanjega sveta in iz drugih umetnostnih del (književnost, ilustracija, film, risanka, virtualni svet). Ločujejo realni in domišljijски svet, razlikujejo pravljčni in realni dogajalni prostor.	Opiše dogodke iz pravljice, ki so se kdaj (podobno) zgodili tudi njemu. Razvija domišljijско predstavo časa in dogajalnega prostora, ki jo povežejo s svojimi izkušnjami iz vsakdanjega sveta. V knjigi prepozna, kje vse se pravljica dogaja, kako je Jelkin let povezan z njenimi željami in s strahovi. Z branjem posameznih odlomkov se vživi v domišljijске svetove in razvija svoje domišljijске predstave, npr. na način, da: predstavi, nad katerim mestom je letela, kaj vse je Jelka videla; razišče, kako izgleda tramvaj, ljubljanski grad, nebotičnik, Tivoli ipd.; razvije domišljijско predstavo o cvetlični gredi, ki ni bila navadna greda, in jo opiše.
Sledijo zaporednemu toku dogodkov in povezujejo dogajanje s svojimi izkušnjami. Dogodke iz umetnostnega besedila razvrščajo časovno in vzročno-posledično. Obnavljajo zgodbo tako, da dogajanje prikazujejo s pomočjo sličic/niza sličic oz. s kombinacijo sličic in zapisa. Upovedujejo temo/sporočilo besedila z učiteljevo pomočjo.	To pokaže tako, da pove, kaj je prebral in kaj v knjigi piše, kdo so glavne književne osebe in kakšna je njihova vloga, kje in kdaj se zgodba dogaja in zakaj. Npr.: kaj je sledilo padcu žoge v potok; utemelji, zakaj se je Jelka skrila pod šotor in čemu je izrekla: »Moj dežnik je lahko balon.«; kakšno povezavo je imelo ime Vsevid z nadaljevanjem pravljice.

RAZVIJANJE RECEPCIJSKE ZMOŽNOSTI S TVORJENJEM/(PO)USTVARJANJEM OB UMETNOSTNIH BESEDILIH (PISANJE/INTERPRETATIVNO BRANJE/GOVORJENJE)	
Razvijajo zmožnost vživljanja v književno osebo, »poistovetenja« z njo/privzemanja njene vloge – domišljjski svet ubesedujejo tako, da postavijo sebe za osrednjo književno osebo oz. o književni osebi govorijo in pišejo kot o sebi.	Učenec skladno z učnim načrtom razvija zmožnost tvorjenja (po)ustvarjalnih besedil o umetnostnem besedilu. Govorno ali pisno izrazi domišljjsko predstavo književnih oseb in prostora ter obnovi književno dogajanje. Npr. na način, da: zaigra/-jo prizor, kako starši razložijo Jelki, zakaj se bojijo za novo žogo, in kaj naredi Jelka, ko »Čof!« žoga pade v vodo; razmišlja, kako bi lahko kdo od otrok vplival na Jelko, če bi se pojavil na travniku, in kako bi pomagal rešiti problem; riše in opisuje svoja potovanja z »dežnikom, ki je lahko balon« in upoveduje namišljena doživetja.
Razvijajo zmožnost razumevanja in prepoznavanja književnih zvrsti/vrst – pri tvorjenju upoštevajo značilnosti pripovednih vrst.	Učenec prepozna nekatere (fantazijske) pravljичne elemente na način, da prepozna realistične in fantastične dogajalne prostore, kako se pravljica začne in konča, kdo so pravljična bitja in čarobni predmeti ipd.
Zaznavajo in doživljajo posamezne dogodke v književnem besedilu kot zaokrožene celote.	Odgovori na vprašanja o temi in vsebini ter zna podrobno obnoviti književno dogajanje.

DEJAVNOSTI

Prvi del strokovne priprave na delo z učenci se začne z mentorjevo recepcijo predlaganega knjižnega besedila oz. s poskusom razumevanja učiteljevega konteksta o prebranem. Seveda gre v tem primeru za osebno iskanje povezav in smisla.

Sledi priprava didaktične komunikacije, ki pa ni in tudi ne more biti »navodilo« ali »recept/-i« za delo z besedilom, prav tako pa ne sme biti njihov namen, da bi omejevali učiteljevo ali učenčevo svobodo pri razumevanju prebranega ali pri razpravljanju o njem (Saksida 2009). Potrebno je izhajati iz učencev samih in konkretnih situacij v načrtovanih bralnih dogodkih. Ne glede na to je nujen predhodni didaktični premislek, pri čemer so ponujene ideje v teh in prihodnjih priporočilih zgolj predloge za didaktično nadgradnjo, ki jo lahko ob mentorju branja učenci doživljajo kot užitek, prijetno doživetje in izziv, ko ob pogovoru z vrstniki o prebranem vstopijo tudi v dialog z umetnostnim besedilom.

Naša letošnja priporočila¹ za prvošolce gredo v smeri skupnega branja v nadaljevanju na prostem oziroma ob prosti otroški igri. Na takšen način bi nam morda večkrat uspelo ne le izstopiti skozi »vrata učilnic«, temveč tudi vstopiti skozi »vrata za identifikacijo« v otroško igro ter se čim bolj približati tistemu otrokovemu spodbudnemu okolju, ki ga tako mojstrsko opisuje Ela Peroci v svojih pravljicah. Pri pripravi na bralne dogodke v okviru priprave na Cankarjevo tekmovanje nam je v pomoč struktura, ki jo v didaktiki komunikacijskega modela književne vzgoje poznamo kot: motivacija, branje, literarnoestetsko doživljanje ter poustvarjalno doživetje. Pri razvijanju didaktične komunikacije si pripravimo nabor možnih dejavnosti pred, med in po branju, vendar pa je otrokovo spontano in estetsko doživljanje leposlovnega besedila glavno vodilo do otrokovega ustvarjalnega dialoga z besedilom.

Najverjetneje ne bo odveč pripisati, da je vloga bralnega mentorja pri najmlajših učencih odgovorna naloga, ki se bo odražala v veselju otrok do branja v prihodnje. Zato je pomembno, da mentorstvo prevzamejo tisti, ki učence in njihove recepcijske sposobnosti res dobro poznajo, imajo sami veliko veselja do branja in imajo (v organizaciji šolskega dela) na razpolago dovolj časa.

Priporočila naj zaključimo s povabilom na izobraževanje o Cankarjevem tekmovanju, kjer bomo s skupnim premislekom lahko priporočila dopolnili s predlaganimi dejavnostmi pred, med in po branju ter si izmenjali mentorske izkušnje.

Barbara Meglič, Andreja Perkovič, Polona Legvart

LITERATURA IN VIRI

- Peroci, Ela, 2022: *Med pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga založba.
- Kos, Gaja, 2022: Hop med knjige, hop čez prag: Imata gibanje in branje kaj skupnega. *Otrok in knjiga* 49/115. Str. 56–60.
- Novak, Nina, 2022: *Jezik in sporazumevanje. Priročnik za učiteljice in učitelje na razredni stopnji. Pouk na prostem*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Pečjak, Sonja, in Gradišar, Ana, 2012: *Učne bralne strategije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Saksida, Igor, 2009: Bralni dogodek s knjigo pred noskom, povabilo, ne ukaz. *Otrok in knjiga* 74. Str. 67–83.
- Saksida, Igor, 2024: *Sreča(nja) v prostoru in času*. Dostopno na: https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2024/08/Tekmovanje_slovenscina_poziv_13.08.2024.pdf.
- Skribe Dimec, D., 2014: Pouk na prostem. V: *Posodobitve pouka v osnovnošolski praksi. Spoznavanje okolja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Str. 7–83.

¹ Navodila so pripravljena po predlogi iz knjige *Jezik in sporazumevanje* (Novak 2022).